

УДК 904(497.2=162.1-054.72)“1848/1849”

П. С. Атанасов

ПОЛСКИЯТ ПЪТ КЪМ БЪЛГАРИЯ В СРЕДАТА НА XIX ВЕК / ПОЛЬСЬКИЙ ШЛЯХ ДО БОЛГАРИИ В СЕРЕДИНИ XIX СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена польським емігрантам у Болгарії в середині XIX ст. та їх впливу на Болгарське національне відродження. Порівнюються як історична доля польського і болгарського народів, так і їхнє ставлення до Османської та Російської імперій. Проблема порушується на тлі головних подій у Європі, насамперед «Весни народів» у 1848–1849 роках. Основну увагу приділено найважливішій особистості серед польських іммігрантів в Болгарії – Міхалу Чайковському (Садик-паші).

Ключові слова: «Весна народів», Велика еміграція, панславизм, Болгарське відродження, Міхал Чайковський, козак алай.

Статтята е посветена на полските емигранти в България в средата на XIX в. и тяхното влияние върху Българското национално възраждане. Сравняват се както историческата съдба на полския и на българския народ, така и тяхното отношение към Османската и Руската империи. Проблемът е поставен на фона на основните събития в Европа и преди всичко на Пролетта на народите през 1848–1849 г. Акцентът е върху най-важната личност сред полските имигранти в България – Михал Чайковски (Садък паша).

Ключови думи: «Пролетта на народите», «Голямата емиграция», панславизъм, Българско възраждане, Михал Чайковски, козак алай

The article is devoted to the Polish emigrants in Bulgaria in the mid XIX century and their impact on the Bulgarian National Revival. Both historical fate of Polish and Bulgarian people and their attitude to the Ottoman and the Russian Empires are compared. The problem is proposed taking into account the major events in Europe and first of all the Spring of Nations in 1848–1849. Principal attention is put on the

most important figure among the Polish immigrants in Bulgaria – Michał Czajkowski (Sadyk Pasha).

Keywords: *Spring of Nations, Great Emigration, Pan-Slavism, Bulgarian National Revival, Michał Czajkowski, Ottoman Cossack Brigade.*

Историческата съдба на българи и поляци е белязана от редица сходства, независимо от факта, че географски двата народа са сравнително отдалечени един от друг. Общият славянски произход и близките езици са играли немалка роля още от Средновековието. Принадлежността към християнството обединява двата народа, но в същото време и ги разделя, тъй като в средата на IX век българите стават част от византийско-славянската православна общност, докато точно един век по-късно поляците приемат християнството от Рим и оттогава до ден днешен католицизмът е неразривно свързан с полската идентичност. Периодите на разцвет и могъщество на България и Полша неизменно са следвани от упадък и чуждо владичество. Изглежда няма как да бъде иначе, защото самото географско положение сякаш е предопределило трудния исторически път на двата народа. България е в самия център на Балканския полуостров, на важен кръстопът между Европа и Азия и от дълбока древност е привличала с благоприятния си климат и плодородна земя различни племена и народи. От своя страна Полша има нелеката съдба да има за съседи руснаци и немци, а това неведнъж я превръща в бойно поле на тези могъщи народи и поставя под въпрос самото оцеляване на народа, особено през трагичните години на Втората световна война, която и до днес продължава да бъде една трудно зарастваща рана в съзнанието на всеки поляк.

Именно въпросът за оцеляването и запазването на националната идентичност се превръща в основен за двата народа през тежките изпитания на чуждия гнет през XIX век. В продължение на пет века българите са под владичество-

то на Османската империя. Обречен да живее в центъра на огромната мюсюлманска империя, която буди страх в Европа, българският народ е изолиран от развитието на Стария континент и е подложен на дискриминация, но въпреки това оцелява, като намира опора най-вече в семейните ценности и православието. Съдбата на поляците през този период е коренно различна – това е времето на създаването на обединената Полско-литовска държава, наречена Жечпосполита, една от най-силните държави в Европа, която преживява своя Златен век под управлението на Ягелонската династия. През XVII и XVIII век обаче страната тръгва по пътя на упадъка, който се дължи на израждането на шляхтишката демокрация в анархия, нещо уникално за развитието на Европа в епохата на абсолютните монархии. През 1683 г. тя за последен път напомня за своята военна мощ, когато под водачеството на крал Ян III Собиеcki разбива османците под стени на Виена и така спасява Европа от заплахата на Полумесеца. Това обаче е «лебедовата песен» на огромната по територии, но разкъсвана от вътрешни раздори Жечпосполита, от чиято слабост се възползват нейните могъщи съседи. След като на три пъти е поделена между Прусия, Австрия и Русия, през 1795 г., Полша изчезва от политическата карта на Европа за 123 години. С това се поставя началото на Полския въпрос, който неведнъж е разглеждан на масата на дипломатическите преговори през XIX век, но често е обагрян и от кръвта на героите на освободителните въстания против чуждата власт. От своя страна след края на XVIII век българският народ също се оказва «заложник» на интересите на Великите сили в рамките на т. нар. Източен въпрос. Той е свързан с упадъка на Османската империя и съперничеството на европейските държави за подялбата на нейните територии на Балканите и в Близкия Изток, а също така със зараждането на национално-освободителните движения на покорените балкански народи.

Пробуждането на националното съзнание и борбата за независимост е нещо, което обединява българи и поляци през XIX век и безспорно допринася за поддържането на чувство на близост и съпричастност между двата народа, за тяхната взаимна симпатия. Тук е моментът да се отбележи и един съществен проблем, който разделя българи и поляци и създава пречки в техните отношения – още от първите векове на робството българите, а и останалите покорени православни народи на Балканите, виждат упование и надежда за своето освобождение в Русия, докато за поляците тя е враждебна сила, една от трите завоевателки и угнетителки на тяхната родина. На два пъти – през 1830–31 г. и през 1863–64 г. те се вдигат на въстания срещу Руската империя, но въпреки героизма силите са неравностойни и въстанията са жестоко потушени.

През това столетие българите също оказват съпротива на чуждата османска власт – участия в периодично избухващите руско-турски войни, в освободителните борби на сърби и гърци, организирането на поредица от бунтове и въстания, на ревоционни комитети, за да дойде върховната изява на българското национално-освободително движение – Априлското въстание от 1876 г., последвано от Руско-турската освободителна война (1877–1878) и чаканото пет столетия българско възкресение. Когато говорим за Априлското въстание в съзнанието на всеки българин веднага изплува титаничната фигура на Георги Бенковски и неговата Хвърковата чета. Едва ли са много българите обаче, които знаят, че всъщност неговото истинско име е Гаврил Хлътев, а името Бенковски заимства от полския емигрант Антон Бенковски, заточен от руското правителство на остров Сахалин и по-късно успял да избяга през Япония в Турция, известна като покровителка на антируски настроените поляци. Бъдещият водач на Априлското въстание се снабдява с френския паспорт на този полски патриот, когато през 1875 г. се подготвя

да пали Цариград и по стечение на обстоятелствата остава с това име завинаги в историята.

За разлика от българските въстания полските се отличават със своята изключително добра организация и продължителност, което не е случайно. Те са подготвени от аристократи и професионални военни. Поляците имат сериозен боен опит от времето на Наполеоновите войни, когато създадените през 1797 г. от Ян Хенрик Домбровский (1755–1818) полски легиони се сражават в редовете на френската армия навсякъде в Европа, включително и в злощастната кампания срещу Русия през 1812 г. Тогава в състава на Великата армия на Наполеон с обща численост повече от 600 000 души участват 98 000 поляци, от които 72 000 никога не се завръщат от бойното поле. Споменът за тази героична епоха, настъпила съвсем скоро след загубата на независимостта, остава жив в написаната от Юзеф Вибицки *«Песен на полските легиони (Мазурка на Домбровский)»*, обявена през 1926 г. за национален химн на Полша: *«Полша още не е загинала, докато ние сме живи...»*

Настоящото изследване има за цел да проследи пътя на полските емигранти в България в средата на XIX в. и тяхната роля за културното и политическо пробуждане на българите в епохата на Възраждането. Темата представлява интерес както от гледна точка на историята на Българското възраждане, така и на полската история. По това време най-значителната политическа емиграция на поставените под чужда власт поляци е насочена към Франция, но някои от тях намират убежище и в Турция. Заселването на поляците на територията на Османската империя се обяснява с факта, че те са враждебно настроени към Руската империя, която е завладяла значителни полски територии в резултат на трите разделяния на Жеч Посполита в края на XVIII в. и отново след победоносната

кампания срещу Наполеон в началото на XIX в. От своя страна Русия е най-големият враг на Османската империя и за нея разплитането на сложния Източен въпрос означава постигането на една голяма цел – установяване на контрол над Провансите и достъп до Средиземно море. Това ще доведе до унищожаване на «Болния човек на Европа» и освобождаване на потиснатите народи на Балканите.

Поляците вземат активно участие в революционните събития в Европа от 1848–1849 г. След разгрома на Унгарската революция много от тях намират убежище в Османската империя заедно с унгарски емигранти, напуснали Хабсбургската империя, сред които е и нейния прочут водач Лайош Кошут. Те оказват благоприятно културно влияние върху българите, с които влизат в контакти. Поляците допринасят за запознаването на европейската общественост с един народ, който е слабо познат на Запад дори в тази не толкова далечна епоха. Следователно, актуалността на поставения проблем се определя в по-голяма степен за българската история, отколкото за полската. Независимо от плановете на полските емигрантски центрове, които се противопоставят на Русия и целят засилване на Османската империя, голяма част от поляците са съпричастни на българското националноосвободително движение. Свидетелство за това са връзките на видни български революционери като Христо Ботев и Георги Бенковски с полските емигранти [4, с. 78–79].

Дейността на полските емигранти в България в средата на XIX в. има голяма стойност за взаимното опознаване на двата славянски народа. Въпросът за техния принос за напредъка на българите по оново време е по-слабо проучен в сравнение с този на унгарските емигранти, което дава възможности за бъдещи по-обстойни изследвания. Дейността на полските емигранти на Балканите е част от по-големия проблем за полската емиграция през XIX в. като цяло и намира място в из-

следванията на редица полски, български и съветски изследователи. Те базират своите проучвания върху спомените на полските емигранти у нас като Яценти Грабовецки и Михал Чайковски, публикувани от дъщеря му Каролина Суходолска [6]. Безспорно, Чайковски е най-видният полски емигрант в България по онова време, оставил трайна следа в историята на Българското възраждане със своето повече от 30-годишно активно присъствие, което предизвиква противоречиви оценки след изследователите, както ще стане ясно по-долу. Неговата дейност и преди всичко неговото отношение към църковните борби на българите и ролята му като командир на т. нар. казак-алай предизвиква интереса на видни учени като Иван Шишманов и Михаил Арнаудов. На политическата и литературната дейност на Чайковски е посветена монографията на Ванда Смоховска-Петрова «Михаил Чайковски-Садък паша и Българското възраждане», публикувана през 1973 г. [5]. Въпросът за полските емигранти в Османската империя и контактите им с българското население се изследва също така от Боян Пенев, Стоян Чилингиров, Крумка Шарова, Симеон Дамянов, Георги Първев и др.

Какви са възможностите пред един покорен народ и какво поведение е най-добре да демонстрира пред завоевателя? Няма еднозначен отговор на този въпрос. В своята великолепна книга «Полският път. Хилядолетната история на поляците и тяхната култура» Адам Замойски посочва четири възможности: колаборация, пасивност, отпор и емиграция. [1, 289] Хиляди поляци избират последната възможност и се пръскат по света в търсене на по-добър живот. Мотивите за емиграцията са както икономически, така и политически. Поражението на поредното въстание против потисниците води след себе си поредната вълна от емигранти. Само след Ноемврийското въстание от 1830–1831 г. около 9 000 полски

патриоти напускат страната. В историографията това изселване се определя като «Голямата емиграция (Wielka Emigracja)». В емиграция полските патриоти се включват в революционните борби и на други народи под лозунга «*За вашата и нашата свобода*», типичен пример за което е активното им участие в «Пролетта на народите» – революционната буря, връхлетяла Европа през 1848–1849 г. Една голяма част от емигрантите намират убежище във Франция, където се формират две основни групи: консервативно около княз Адам Йежи Чарториски (1770–1861) и левицата, която създава Полското демократично дружество (Towarzystwo Demokratyczne Polskie), един от лидерите на които е видният историк Йоахим Лелевел (1786–1861). Групата около Чарториски, който по времето на император Александър I се издига до външен министър на Руската империя и е приеман като «некоронован» крал на Полша, е известна като Хотел Ламбер по името на резиденцията на княза в Париж. Това са хора, които отхвърлят заговорническите и революционни методи на борба и разчитат на дипломацията за решаване на Полския въпрос. Целта е да се осигури подкрепата на Великобритания и Франция, които да бъдат противопоставени на Русия и в резултат на една победоносна война срещу последната да донесат свободата на Полша. Демократичното дружество следва революционните традиции и вижда като единствен път за освобождението на родината организирането на ново масово общонародно въстание, тоест разчита се преди всичко на собствените сили на народа, а не на намеса отвън [7, с. 335–337]. Това е дилема, позната и на организираното българско национално-освободително движение няколко десетилетия по-късно.

Османската империя също привлича полски емигранти, което е естествено като се има предвид, че поляците и турците имат общ враг – Русия. Високата порта се отнася благосклонно към тях, тъй като те са талантиливи щабни офицери, артиле-

ристи, инженери-картографи и хирурзи. Мнозина са назначавани на високи постове при условие, че приемат исляма. Така поляците, бежанци от Руската империя, угнетителка на тяхната родина намират път към империята-угнетителка на южните славяни. Неизбежно те влизат в контакт и с покорения българския народ, като характерът на тези отношения е обект на противоречиви оценки. Ето няколко примера за поляци, приели исляма и издигнали се до високи постове в Османската империя. Антони Александър Илински (1814–1861) е богат шляхтич, който участва в Ноемврийското въстание от 1830 г., след което емигрира във Франция и става част от групата на княз Чарториски. През 1833 г. се включва в планирания от генерал Юзеф Бем португалски легион, след това се сражава в Испанската гражданска война и постъпва на френска служба в Алжир. През 1844 г. по настояване на Русия е арестуван от правителството на Високата порта поради обвинение в организиране на украински казашки легион. За да не бъде предаден в ръцете на царското правителство, Илински приема исляма и под новото си име Искендер се включва в османската армия. По време на революцията в Унгария през 1848–49 г. отново воюва под знамената на генерал Бем, а по време на Кримската война се отличава в битката при Евпатория през 1855 г., за което получава званието генерал и титлата паша. В края на живота си се издига до губернатор на Багдад. Самият Юзеф Бем (1794–1850) е харизматична личност, национален герой на Полша и Унгария, отличаващ се с безпримерната си смелост. След разгрома на Ноемврийското въстание намира убежище във Франция, а през 1848–1849 г. се прославя по време на революцията в Унгария. След потушаването на революцията Бем бяга в Османската империя и приема исляма под името Мурад паша, като е назначен за губернатор на Алепо в Сирия [9].

Безспорно най-интересната фигура сред полските емигранти в Османската империя е Михал Чайковски или Садък

паша (1804–1886), на когото бих искал да се спра малко по-подробно. Михал Чайковски е една доста противоречива личност, но такава е и епохата, в която живее. Роден в богато семейство в днешна Украйна, той е възпитан едновременно в полските и казашките традиции, което предопределя цялата му по-нататъшна съдба. След неуспеха на Ноемврийското въстание подобно на хиляди поляци той също емигрира във Франция, откъдето е изпратен на Балканите през 1841 г. като агент на княз Чарториски и Хотел Ламбер. Основната му цел е да се противопостави на руското и австрийското влияние сред българите и да съдейства за легалните форми на борба за утвърждаване на българското национално съзнание в рамките на Османската империя. Ето защо Чайковски подкрепя борбата за независима българска църква по времето, когато официалната руска позиция е против разделението на православните поданици на Османската империя и за неделимост на Цариградската патриаршия. През лятото на 1842 г. той посещава едни от най-будните български градове, между които особено впечатление му правят подбалканските, във връзка с което споделя в свое писмо до княз Чарториски:

«Посетих най-хубавата, най-плодородната част на България – Търнов или Търново, старата столица, Габрова, Калофер – чисто български селища. Тукашните българи са будни, имат желание и разположение да развиват цивилизацията и националния си бит. Където има гърци, там Русия има значително влияние; където ги няма, говорят за Русия като за тиранична форма на управление. Намерих и българи, които доста много знаят за Полша. Смятат нашия народ за най-просветен сред славяните. Християни според тях са само православните, но не изпитват омраза към латините – така наричат католиците» [5, с. 68].

Безспорно положително въздействие върху народа ни има възгледа на Чайковски, че българите трябва да пазят своя

език, да развиват своята просвета и да не се поддават на пагубното влияние на елинизма. В същото време той смята, че българският народ и южните славяни като цяло не трябва да се противопоставят на Османската империя, а точно обратното – трябва да съдействат за удължаването на нейното съществуване като само по този начин Франция и Великобритания са в състояние да подпомогнат славяните в противовес на Русия, която за голяма част от поляците е символ на потисничеството и източното варварство. Според него все още е рано за извоюване на политическа независимост преди да се появят разумни водачи на нацията. Всъщност далечната цел на Чайковски като проводник на политиката на княз Чарториски е да привлече южните славяни към уния с католицизма, което би укрепило връзките им със западните държави. [5, с. 70–72] В крайна сметка Русия е принудена да преосмисли политиката си по отношение на борбата за независима църква на българите и да започне да я подкрепя до голяма степен поради перспективата за налагането на католицизма и засилване на западното влияние на Балканския полуостров, а това води и до отстъпки от страна на Патриаршията в Цариград.

След 1849 г. между Чайковски и Хотел Ламбер начело с Чарториски настъпва остър конфликт по повод опита му да създаде въоръжен отряд, в който да включи унгарските и полските емигранти в Османската империя, намерили убежище на нейна територия след разгрома на унгарската революция. Османското правителство поставя условие те да приемат исляма, което се приема с възмущение и категоричен отказ от мнозинството унгарци и поляци. Така опитът на главния агент на княз Чарториски на Балканите пропада, но самият той вече се е свързал окончателно с османското правителство – на 18 декември 1850 г. приема исляма и под името Мехмед Садък става поданик на султана. Основната причина за това е желанието му да реализира мечтата си за създаване на

казашки отряд от заселилите се в Добруджа в края на XVIII – началото на XIX в. запорожки казаци, а и от други славянски народи, включително българи, като се опира на подкрепа от страна на османското правителство. След избухването на Кримската война (1853–1856) Чайковски получава разрешение за сформиране на «Християнски полк» със «славянско командване», известен още като казак алай, който взема участие във военните действия против Русия. През 1864 г. полковете на Садък паша са настанени в Сливен, красотите на който по-късно той описва в романа си «България». Известно е, че в казак алая вземат участие много българи, а създаването му се основавало на принципа на равноправието между християните и мюсюлманите.

Оценката на този въоръжен отряд в историографията е доста противоречива. От една страна той има положителна роля, тъй като дава възможност на участвалите в него българи да придобият боен опит и да защитават сънародниците си от върлуващите из страната разбойнически банди и производите на османската власт. Заедно с това контактите между българите и поляците в него спомагат за взаимното опознаване на двата народа, за укрепване на дружбата между тях, а българите в казашките отряди влизат в досег с европейската култура чрез урежданите забави, на които се изпълнявали валс, кадрил, мазурка. От друга страна не може да не се спомене, че през пролетта на 1867 г. именно на казак алая е наредено да преследва преминалите отсам Дунава български чети. В Сливенския балкан казаците на Садък разбиват групата на Цанко Кънев от четата на Панайот Хитов, а край село Жеравна се стига до сражения и с четниците на самия Хитов [5, с. 150, 199–205].

Независимо от твърде противоречивата роля на Чайковски за Българското възраждане, той питае дълбоки симпатии към българите и вярва във великото бъдеще на нашия народ. В бе-

лежка на Чайковски от 1844 г., запазена в архивите на Чарто-риски се казва, че българското население се увеличава «от ден на ден» и че България е «призвана да играе голяма роля ня Изток» със своята богата земя, мек климат, плодородни долини, гористи планини, железни руди, големи стада – всичко, което би могло да осигури на този земеделски народ щастлив живот, ако да имаше цивилизация и ако не беше потъпкван от деморализираното и невежо гръцко духовенство [5, с. 87–88].

Освен с политическата си и военна дейност Михал Чайковски е популярен и като плодовит писател. Българската тема присъства в неговото творчество – романите «Кърджали» и «България». Първият от тях е преведен на български още преди Освобождението, а вторият – през 1897 г. Михал Чайковски заема централно място в българо-полските отношения през XIX в. Неслучайно Боян Пенев го определя като «най-видния полски емигрант в България» [3, с. 91], а за Йордан Йовков името му трябва да бъде поставено непосредствено след това на Владислав Варненчик, когато се говори за връзките между двата славянски народа [2].

Както стана дума по-горе след разгрома на унгарската революция през 1849 г. в Османската империя намират спасение множество унгарски и полски емигранти. Не е изяснен техния точен брой, който в изследванията на различни автори варира от няколко стотин до няколко хиляди [4, с. 77–100]. Основни сведения за дейността на тези емигранти и особено за контактите им с местното българско население черпим от техните спомени, сред които първо място заемат спомените на Яценти Грабовецки (1795–1857), участник в Ноемврийското въстание, емигрант във Франция и член на Полското демократично дружество. Последното развива активна дейност и в българските земи чрез полските емигранти, които създават негова секция в Шумен. След разгрома на унгарската революция османското правителство се отнася

гостоприемно с емигрантите, които се установяват във Видин. Независимо от настояването на Австрия и Русия те да им бъдат предадени, османското правителство се противопоставя, разчитайки на подкрепа от страна на Великобритания и Франция, което води до остра дипломатическа криза. В тази ситуация Високата порта предлага на емигрантите да приемат исляма и да бъдат включени в редовете на турската армия, което напълно отговаряло на вече споменатите планове на Чайковски да организира казашки полкове от похамеданчени полски войници, притежаващи вече значителен боен опит. С изключение на някои от висшите офицери, като споменатия по-горе Юзеф Бем, мнозинството от унгарските и полски емигранти отхвърля категорично предложението, което те разглеждат като недопустимо както от морална, така и от политическа гледна точка. Срещу приемането на мохамеданството се обявяват и полските емигрантски центрове в Париж. Отношението на поляците към турското предложение е изразено красноречиво от Зигмунт Милковски: *«С нашия занаят на войници на свободата не можеха да се съгласуват ислямизмът и редиците на турската войска. В тях щяхме да противоречим сами на себе си»* [4, с. 87–90; 5, с. 95–96; 8, с. 371].

Впоследствие Високата порта прехвърля емигрантите от Видин в Шумен. Според Георги Първев сред наброяващите 1469 полски и унгарски емигранти преобладават поляците, въпреки наложеното в историографията противоположно мнение, вероятно поради присъствието на такава харизматична фигура като великия унгарски революционер Лайош Кошут [4, с. 91]. Вече стана въпрос за това, че в Шумен своя дейност развива Полското демократично дружество, чиято секция е организирана там от полските емигранти през ноември 1849 г. Нейн председател е Францишек Сокулски, а секретар Анто-ни Жабицки. Последният предприема пътуване до Истанбул

с цел да издейства от османското правителство средства, за да се подпомогнат част от поляците да отпътуват в Западна Европа – мисия, която той изпълнява успешно [4, с. 97–98]. Полското и унгарско присъствие оказва благотворно влияние върху културния живот на Шумен, където се организират театрални представления, създаден е първият български симфоничен оркестър от унгарския емигрант Михайл Шафран през 1851 г., а поляците, свързани с Демократичното дружество издават за пръв път в българските земи периодичен вестник, в който пропагандират идеята за освобождението на Полша по пътя на революцията. В своите спомени полските емигранти дават обективни и ценни сведения за бита и стопанския живот на българите в средата на XIX в., в които изразяват симпатиите си към нашия народ. Те осъзнават, че Русия има огромно влияние сред поробеното българско население и останалите славянски народи, тъй като именно от православната славянска империя те очакват своето избавление. А това е в унисон със следваната през този период от Русия политика на панславизъм, идеята за освободителната мисия на страната сред страдащите под османско иго братски славянски народи. Доколко искрена е тази политика е друг въпрос, но любовта към Русия от страна на огромната част от българите по това време е неоспорим факт. Това се чувства най-добре от самите емигранти. По техните собствени признания те били приемани много по-добре от българското население, когато се представяли за руснаци [4, с. 92].

Славянофилството не е идея, възникнала в Русия. Тъкмо обратното – Руската империя заимства възгледа за единната славянска общност и славянската солидарност от западните славяни и преди всичко от чехи и словаци, като впоследствие я приспособява към своите имперски стремежи през XIX в. във връзка с Източния въпрос. Тази идея не е чужда и на поляците още от XVIII в., преди загубата на независимост-

та. Полското славянофилство обаче се отличава съществено от руското. Докато Русия е символ на деспотизма, на Полша се предоставя напълно противоположна роля – тя става олицетворение на свободата и враг на руското самодържавие и мракобесие. Редица полски дейци смятат, че Полша би могла да измести Русия в сърцата на другите потиснати славянски народи с модерните демократични и либерални идеи, идващи от Западна Европа. Отличителна черта на полското славянофилство е идеята, че обединяването на славянските народи не бива да води до тяхното обезличаване – всеки един от тях трябва да запази собствената си самобитност, собствените си корени [5, с. 31–38].

Естествено историческите обстоятелства не са в полза на поляците – самите те трябва първо да решат въпроса със собственото си освобождение преди да се заемат с избавлението на другите славянски народи. Но мисленето на хората в онази епоха не се ограничавало до собствената национална съдба и приведените по-горе факти потвърждават, че лозунгът *«За вашата и нашата свобода»* не е просто една куха фраза, а се доказва по бойните полета на Стария континент в борбата против ретроградните европейски монархии. А за самата Полша се появява една месианска представа, която е в съзвучие с епохата на национализма и романтизма от началото на XIX в. Подобно на Христос страната е разпъната на кръст от нейните поробителки, но страданието на поляците е път към тяхното възкресение [1, с. 277]. Чрез него те ще постигнат своя катарзис и ще победят своите угнетителки, а с това ще посочат пътя и на другите поробени народи. Тези идеи намират израз в творчеството на великите полски поети-романтици от първата половина на XIX в. и преди всичко на Адам Мицкевич (1798–1855), който по стечение на обстоятелствата умира в Цариград, а малко преди смъртта си посещава казашкия лагер на Михал Чайковски край Бур-

гас. Така великият син на Полша също намира своя път към България.

Въз основа на извършеното проучване може да се заключи, че връзките между българи и поляци в средата на XIX в. не са особено чести и двата народа остават сравнително непознати един за друг. Това се предопределя както от тяхната географска отдалеченост, така и от културните и религиозни различия, които създават пропаст в отношенията им. Влияние върху връзките между двата народа оказва сложната обстановка на Балканите и в Европа. Ключова роля има отношението на българи и поляци към Русия, която за поляците е поробителка, докато за българите тъкмо обратното – тя е надежда за избавление от вековното османско владичество. Трябва да се отбележи обаче, че в средата на XIX век освобождението и на двата народа все още изглежда далечно. Великите сили нямат намерение да възкресяват Полша, а българите са на практика неизвестни в Европа. Кримската война, избухнала през 1853 г. се посреща с надежда и от двата народа, но докато българите разчитат на победата на Русия, за поляците надеждите за политическа свобода се свързват с победата на Англия и Франция, които застават зад Османската империя, за да не допуснат налагането на руско влияние на Балканите и в зоната на Проливите. Турция е безнадеждно изостанала и неслучайно европейските дипломати я определят като *«Болния човек на Европа»* – красноречиво и обидно название за някогашната могъща империя, разпростряла се на три континента. Русия също е изостанала и не може да мери сили с индустриалната мощ на западните държави – решаващ фактор за победата на бойното поле в модерната епоха. И съвсем в реда на нещата Русия е разгромена, но и Полша не е освободена. Тогава поляците отново се вдигат на борба, но новото голямо въстание против Русия, избухнало през януари 1863 г. отново завършва с поражение.

В драматичните дни на въстанието един полски емигрант в Османската империя се решава на една романтична и героична постъпка – да организира отряд от полски емигранти и да застави капитана на австрийския параход да прекара патриотите през Дунав, за да поемат към родината и да се сражават за нейната свобода. Това е писателят и революционер Зигмунт Милковски. За нас, българите, това звучи напълно познато, само че от едно друго въстание тринадесет години по-късно и от действията на един друг поет и революционер – Христо Ботев. Той тръгва по пътя на своето безсмъртие, но в обратна посока – от румънския бряг на реката на юг към славния Балкан, място на героични битки срещу вековния поробител. Днес такива постъпки може би за много хора изглеждат отчаяни и безсмислени, дори малко налудничави, но не и през онази романтична епоха на високи идеали. Изминават само две години и след победоносната Руско-турска война България извоюва своята свобода. Но тази война нямаше никога да избухне без героизма на българския народ, проявен през Априлското въстание. За Полша освобождението идва доста по-късно – след края на Първата световна война през 1918 г. Но и за двата народа свободата не е подарена – тя е извоювана с кръвта на десетки хиляди герои, чиято жертва не се оказва напразна.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Замойски А.* Полският път. Хилядолетната история на поляците и тяхната култура / А. Замойски. – В. Търново : Абагар. – 2005.
2. *Йовков Й.* Българи и поляци / Й. Йовков. – Военни известия. – бр. 20–14 ноември 1916.
3. *Пенев Б.* Полско-български сношения / Б. Пенев // Полша, България и славянството. – София, 1923.
4. *Първев Г.* Полските емигранти в България през 1849–1850 г. / Г. Първев // Трудове на ВТУ «Кирил и Методий». – В. Търново : ВТУ, Факултет по история, 1974–1975. – Т. XII. – Кн. 3. – С. 77–101.

5. *Смоховска-Петрова В.* Михаил Чайковски-Садък паша и Българското възраждане / В. Смоховска-Петрова. – София : БАН, 1973.

6. *Суходолска К.* Българите в неиздадените мемоари на Чайка-Чайковски (Садък паша) // Сборник за народни умотворения, наука и книжнина. – София, 1894. – Кн. 10.

7. *Тимовски М., Кеневич Я., Холцер Й.* История на Полша / М. Тимовски, Я. Кеневич, Й. Холцер. – В. Търново : Абагар. – 2005. – 1998.

8. *Miłkowski Z.* (Т. Т. Jeż). *Od kolebki przez życie* / Z. Miłkowski. – Kraków, 1936. – Т. I.

9. *Miłkowski Z.* (Т. Т. Jeż). *Sylwetki emigracyjne* [Електронний ресурс] / Z. Miłkowski – Lwów, 1904. – Режим достępu : <http://literat.ug.edu.pl/~literat/jez/index.htm#spis>.

SUMMARY

The Poles and Bulgarians had similar fate in the XIX century as the both peoples were under foreign yoke. Still, the Poles were in better situation than the Bulgarians, because they preserved their elite and their military experience. It was not by chance that the Polish uprisings in the XIX century were longer and better prepared than the Bulgarian ones. Although Poles and Bulgarians were united with their common Slavic origin, they were separated geographically, culturally and religiously as well as with their quite opposite attitude to Russia – for the Poles the Northern Empire was an oppressor, while the Bulgarians looked at it with hope as their savior from the Ottoman yoke.

The problem of emigration is proposed taking into account the major events in Europe. After the November uprising of 1830–1831 most of the Polish emigrants fled to France where two centers of emigration emerged – the conservative one around Adam Czartoryski (The Hôtel Lambert) and a democratic current around the historian Joachim Lelewel. After the Spring of Nations in 1848–1849 thousands of Hungarians and Poles were forced to emigrate. Many of these talented people (military officers, engineers, surgeons) settled in the Ottoman Empire. The article aims to throw light on the activities of some of the most prominent representatives among these Polish people.

The Polish settlers in Bulgaria had contradictory impact on the native people. On the one hand, they contributed to their cultural progress. There were close relations between Bulgarian national revolutionaries

such as Hristo Botev and Georgi Benkovski and the Polish revolutionaries. On the other hand, some of the Polish immigrants in Turkey converted to Islam and worked for the interests of the Ottoman government, against which the Bulgarians fought. The career of Michał Czajkowski (Sadyk Pasha), the most prominent figure among these people in Bulgaria in the XIX century, who converted to Islam, was a fair-spoken example for that contradictory role. He supported Bulgarians in their desire of cultural development and struggle for independence from the Patriarchate of Constantinople, but at the same time he organized a Christian Cossack Brigade to fight against Russia, where many Bulgarians were attracted.

Keywords: Spring of Nations, Great Emigration, Pan-Slavism, Bulgarian National Revival, Michał Czajkowski, Ottoman Cossack Brigade.